

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 33, BR. 5, 129–160, ZAGREB, LIPANJ 1986.

NARODNOSNI PRIDJEV U DJELIMA HRVATSKIH RENEŠANSNIH PJESNIKA*

Rafo Bogišić

U naslovu ovog članka, u sintagmi „hrvatski renesansni pjesnici“ moglo bi se izostaviti pridjev „hrvatski“, jer upotreba narodnog pridjeva u epohi renesanse ima neke opće sociološke uzroke, pa bi se o pojavi u raznim književnostima zapadnoevropskog mediteranskog kruga moglo govoriti i općenito. Ipak, u ovom slučaju taj pridjev nismo izostavili, jer će biti riječi samo o hrvatskoj književnosti i – osobito – jer u hrvatskoj književnosti upotreba narodnog atributa ima i neka osobita obilježja.

U književnoj upotrebi svaka riječ, svaki atribut, pa tako i narodnosni atribut – pridjev, ima svoj razlog i svoj smisao. Taj će se pridjev upotrebljavati onda i tamo gdje to iziskiva potreba i logika, gdje je upotreba u skladu sa strukturom djela i književnog čina. Zato objašnjenju toga znaka treba prići kao i objašnjenju svakog drugog znaka. Pridjev koji označava šire podrijetlo književnika jednog kruga, grada ili sredine treba promatrati kao sastavni dio stanovite književne pojave. Kao i s obzirom na svaku drugu riječ, istrgnuće ili isključenje te riječi iz konteksta odnosnog književnog djela, tj. iz vremena u kojemu je djelo nastalo, može dovesti do nesporazuma, iako svaka riječ, pa tako i narodnosni pridjev u mijeni kroz stoljeća zadržava u sebi i stanovitu količinu primarnog smisla.

Hrvatska književnost u 16. stoljeću, kao nikada prije ni poslije, povezana je uz život Zemlje i naroda. U naglašenoj formalno-žanrovskoj raznovrsnosti hrvatska književnost ovog stoljeća u jednom je jedinstvena: sva je prožeta, utemeljena i motivirana življenjem i životom na sve tri razine egzistencije: čovjek, Zemlja, Narod, iako bi se pri daljnjoj „podjeli“ i raščlanjivanju spomenutih razina moglo detaljizirati ili bi se aspekti Zemlje i Naroda mogli objediniti. Ono što je pri tome najvažnije i što se ovom prigodom želi naglasiti, to je upravo spomenuta životna utemeljenost svih hrvatskih renesansnih književnih pojava.

* Ovaj članak prenosimo iz FORUMA, časopisa Razreda za suvremenu književnost JAZU, god. XXV, knjiga LI, broj 3–4, Zagreb, ožujak–travanj 1986., str. 302–311.

Uz bogatu i raznovrsnu tematsku zasnovanost hrvatskih renesansnih književnika (petrarkizam i književno opredjeljenje općenito, obuzetost sudbinom Zemlje, zabrinutost zbog turskog prodora i rodoljublje, opis prirode i ladanje, pokladna tema, refleksivna književnost i pitanja života i smrti, različiti aspekti društvenog života i društvenih problema i dr.) povezani su i književni oblici, frazeologija i leksik. U tom smislu, a u skladu sa suvremenim književnim opredjeljenjem, i poetika hrvatskih renesansnih pjesnika i književnika općenito imat će ne samo različiti motivacijski izvor nego i različiti književni izraz. Iako je, dakako, riječ o jednom književnom jeziku, ipak će se taj jezik međusobno razlikovati ne samo plošno stilski nego i po svojim izrazitijim jezično-organizacijskim značajkama. U tom pogledu i s tog aspekta treba gledati i pojavu riječi narodnosnog značenja i određenja.

Funkcija narodnog pridjeva, odnosno bilo kakav otvoreni iskaz koji na taj atribut podsjeća, ima u hrvatskih književnika i u ovo vrijeme naglašeni kulturno-historijski smisao. Po prirodi stvari sadrži u sebi razumljivu i jasnu narodnu označnicu, ali ima i stanovito književno-historijsko, odnosno književno-žanrovsko opterećenje i uvjetovanost. Postoje, naime, određene prigode i slučajevi u kojima se taj pridjev javlja, pa ga onda u tom trenutku moramo dovesti u vezu s književnom vrstom u kojoj se javlja i književnim oblikom u kojemu živi. Na taj način (ili: u stanovitom pogledu), iako naglašeno kulturno-historijskog karaktera, fenomen upotrebe narodnog pridjeva ima i književno historijski aspekt koji se, opet, od jezične prakse ne može odijeliti. Naravno, i taj vrsni i jezični aspekt ulazi u tijek kulturno-historijskog promatranja dajući mu svu težinu ilustracije i argumenta.

Narodni atribut i svaki drugi izraziti narodnosni znak nije se, dakle, javljao u svih književnika ni u svim vrstama. Ovisilo je to o karakteru književne vrste, o poetici koju ta vrsta slijedi. Tako nam je danas savršeno jasno zašto se negdje narodni atribut javlja, a negdje je takva pojava isključena.

Spomen vlastitog narodnog atributa može se, dakle u stanovitom smislu smatrati prigodnom, odnosno sekundarnom pojavom. U tom pogledu do spominjanja narodnosnog imena moglo je doći, i dolazilo je, samo tamo gdje je to bilo u suglasju prigodne pojavnosti. Budući je u književnom kompleksu humanizma i renesanse taj prigodni vid književnosti bio živ i aktualan i u književnom životu zauzimao vidno mjesto, onda nije čudo niti nas iznenađuje što je došlo i dolazilo do raznih fenomena s karakterom prividne plošnosti i prigodnosti, pa tako i do spominjanja narodnosnog atributa.

Klasične i primarne renesansne književne vrste kakva je npr. petrarkistička pjesma, maskerata (jeđupka), učena renesansna komedija s tipičnim konvencionalnim licima, odnosima i zapletom, refleksivna pjesma i poema i dr. po logici i strukturi svog postojanja i poetičkoj mogućnosti koju otvaraju nisu oblici u kojima bi se narodni atribut javljao kao nužni dio njihove poetičke strukture. Štaviše, on se u njima redovito i ne javlja. Navedena tematika naglašeno je općeg, univerzalnog karaktera i samo pukim slučajem moglo se je dogoditi da pjesnici ovakva smjera i tematike spomenu svoj narodni atribut ili da na ma koji način formalno deklariraju kojoj široj zajednici pripadaju. O tome nisu ni razmišljali. Književno djelo ima svoju logiku i svoj oblik, pa u njemu treba očekivati samo ono što je sukladno odnosnoj logici i obliku.

Međutim, kao što smo rekli, u humanističko-renesansnom kompleksu postojala je bogata književnost motivirana raznim, naizgled izvanjskim i prigodnim događajima, činje-

nicama i pojavama koje se odvajaju od okvira klasičnih univerzalnih vrsta, a koje smo, najvažnije, spomenuli. Ta književnost upravo zbog te naoko neuobičajene strukture došla je u situaciju i omogućila pojavu onoga što inače ne bismo očekivali: pojavu izričitog spominjanja narodnog atributa. Navest ćemo tri takve mogućnosti u hrvatskoj književnoj praksi 16. stoljeća. Ti oblici bitno su povezani uz proces nastanka književnog djela i uključeni su u njegovu strukturu, ali su ipak na svoj način i u stanovitom pogledu od nje i odvojeni. To su 1. prigodne pjesme, 2. posvete i predgovori i 3. pastoralna alegorija.

Osobita poetika u nastanku i javljanju ovih, u neku ruku „pratećih” književnih fenomena omogućila je pojavu jednog plošnog i izvanknjiževnog atribuiranja koji će ipak, upravo zbog važnosti same prigode, imati i stanovitu kulturno-historijsku važnost. Ta važnost uočiti će se na raznim razinama i relacijama promatranja, što je, međutim, područje daljnje analize fenomena. Ta analiza, pored ostalog, uočila bi da u toj pojavi leže i neki fundamentalni aspekti u povijesti, rađanju i stjecanju elementarnih kvaliteta jedne književnosti.

Nekoliko primjera pojavu može ilustrirati.

1. U oblikovanju i životu južnohrvatskog renesansnog pjesničkog kruga na relaciji Hvar-Korčula-Dubrovnik nastale su i mnoge prigodne pjesme, npr. poslanice koje su pjesnici jedni drugima upućivali. Te su pjesme, prvenstveno, pratile stvaranje drugih „važnijih” književnih ostvarenja, ali su i one same po sebi književna djela i književna ostvarenja. S književno-historijskog aspekta te pjesme su zrcalo u kojemu se reflektira ne samo suvremena književnost nego i postojanje jednog okvira i atmosfere koja književnost označava i u sklopu koje atmosfere stanovita književnost postaje svjesna sama sebe na svim razinama i relacijama.

Tako je npr. tipična humanističko-renesansna želja za međusobnim pohvalama i isticanje pjesnikova odlaska među izabrane na vrhunce Parnasa, tj. do slave, dovela do otvoreno iskazanih najvećih i najširih vizija i termina. U međusobnom dopisivanju Dubrovčanin Nikola Nalješćković (o. 1500–1587) ističe 1564. g. da je korčulanski pjesnik Ivan Vidal (u. 1570) postao već toliko poznat da „narod Hrvata vapije i viče” kako je Vidal „kruna od zlata kojom se svi diče”. Nalješćković u tom komparatističkom isticanju, nakon što je izrekao i obaveznu izjavu kako Vidala „štuju i gospoda bnetačka”, kaže da svi gradovi u kojima živi i cvjeta književnost, a to su, kaže Nalješćković, Korčula, Dubrovnik, Hvar, Zadar, Kotor i Šibenik, slave Vidala. Vidal, dakako zna što su sve ti gradovi postigli u humanističko-renesansnoj književnosti pa u svom odgovoru i on to ističe, ali pri tome želi i uspoređivati i tako u stilu humanističke poetike doći do najviše ocjene. Najveći i najslavniji grad, za Korčulanina Vidala, je, dakako, Dubrovnik pa ovaj pjesnik zaključuje:

*Dubrovnik grad svitli i slavan zadosti
svake Bog nadili obilno milosti;
gospodom ga uresi, zakonmi i pravdom
razlicim uzvisi imanjem i blagom.
Svuda ga jes puna slava, svud on slove,
hrvatskih ter kruna gradov se svih zove*

(SPH, V, 352)

Svoga prijatelja Nalješćkovića koji djeluje u tom gradu Vidal posebno apostrofira: „hrvatskoga diko i slavo jezika” (SPH, V, 351). Ova ista humanistička želja da se prija-

telja smjesti u okvir slave i veličine došla je do izražaja i prigodom bolesti Hvaranina Petra Hektorovića u ljetu 1557. g. i upravo nakon što je u travnju te godine bio posjetio Dubrovnik da vidi kako kaže, „stare prijatelje i nove”. Čuvši da je bolestan, prijatelj mu Nikola Nalješković piše iz Dubrovnika, proklinje bolest i „upozorava” je:

*Molim te togaj rad, nemoj svi Hrvati
da na te plaću sad hotjeje ga parjati.*

(SPH, V, 334)

Hektorovićeve bolesti pokrenula je i starog Mavra Vetranovića pa i on piše pismo-poslanicu hvarskom prijatelju, s kojim se i inače rado dopisivao. U pismu Vetranović kaže kako su Hektorovićeve slava, ures, razum i vrijednost poznati u „razlikim državama” – „a navlaš kud jezik harvatski prohodi” (Archiv für slv. Phil, 23).

2. Kao primjer kako je u renesansno vrijeme element prigodnosti, pa i ove o kojoj je riječ, mogao ući i ulazio u književne posvete i uvodne napise u djelima, spomenut ćemo dva takva teksta: posvetu u Zoranićevim „Planinama” (1536) i posvetu u „Elektri” Dominka Zlatarića (1597). Dakako, u načelu se posvete i uvodni napisi ne mogu izdvajati iz cjeline odnosno književnog djela, jer u njima autor često navodi i bitne podatke svog poetičkog postupka i sustava, što je sve najčešće neophodno za pravilno razumijevanje i interpretiranje samog djela. Ipak, humanističko-renesansna posveta pruža nam ponekad i podatak koji nije u prvoj liniji za razumijevanje samog djela. To su prvenstveno one napomene koje autor izriče o osobi kojoj se djelo posvećuje. I ove napomene idu u širi kulturno-književni kontekst djela i epohe, ali ih zbog trenutne potrebe ipak možemo izdvojiti.

U svojoj posveti Zoranić pored ostalog objašnjava motive koji su ga ponukali na pisanje. Tužan je jer vidi kako mnogi pjesnici pišu na svom jeziku i time svoju zemlju hvale i slave, a naši pjesnici ili šute ili pišu stranim jezicima. Tim postupkom ljepote domaće „baščine” – „vele veće gizdave i prudne prez hvale i časti krozi nepomnju vašu zagluhle stoje”, kaže vila Petru Zoraniću. Da ispravi propust svojih sunarodnjaka, Zoranića je pokrenula Vila Hrvatica (tj. domaća muza), „kâ po običaju hrvackom gizdavo dali počteno narešena biše”. Obraćajući se Matijeviću Zoranić kaže da svoju knjigu posvećuje upravo njemu za kojega zna da „dobar bašćinac i Hrvat in počtovan jest”. On će sigurno razumjeti i znati cijeniti pjesnikov postupak.

Ne treba posebno isticati da su ovim Zoranićevim obraćanjem i izjavom prijatelju Matijeviću postali jasnijima i mnogi pjesnikovi postupci i odnosi u samom djelu, a da se o značenju Zoranićevih primjedbi u širem kontekstu vremena i radanja hrvatske renesansne književnosti i ne govori.

Dominko Zlatarić svoj prijevod Sofoklove „Elektre” posvećuje knezu Jurju Zrinskomu i tim povodom piše opširnu posvetu. Hvaleći Zrinskoga koji, uvjeren je Zlatarić, „nasljeđuje u sve visoke krjeposti kako nasljeđuje u hrabros od oružja”, Zlatarić govori i o svom postupku. Tim povodom izriče tvrdnju koja označava bitne relacije između njega i Zrinskoga. Zlatarić se nada da će Zrinskomu biti ugodno čitati stare Grke „koji vam u vaš hrvacki jezik govore” (SPH XXI, 5). Nastojeći približiti svoj čin i otkrivajući draž prevođenja Zlatarić, dakle, prelazi na književno-profesorski važna objašnjenja književnog prevođenja, ali ujedno i jasno iskazuje kako je jezik kojim je on u Dubrovniku prevodio Sofoklovo djelo istovremeno i jezik Zrinskoga. Ne samo što se Zlatarić ne ispričava Zrin-

skomu zbog poteškoća koje je, recimo, velikaš u sjevernoj Hrvatskoj mogao imati čitajući književno djelo napisano u Dubrovniku, nego Zlatarić jasno vidi kako je riječ o jednom te istom jeziku i to „hrvačkom”. Zlatarić je sigurno znao za razlike koje postoje u jeziku Dubrovnika i onoga sjeverne Hrvatske, ali je ipak svoj književni izraz identificirao s jezikom Zrinskoga i pri tome tu svoju koncepciju i vizuru označio atributom koji objedinjuje i označava ne samo jezične nego i sve druge, dublje i bitne, duhovne i stvarne karakteristike jednog subjekta. U Zlatarićevu konceptu razlike između dijalekata su nestale, a u prvi plan pjesničkome i jezičnome znalcu spontano je došao onaj sklop kvaliteta jezika kao duhovnog izraza koji se jedino može izraziti zajedničkim atributom „hrvatski”. Iako je i ovaj Dubrovčanin sigurno bio sretan i zadovoljan u mirnoj izolaciji svoga grada i države, pošteđen i ratnih strahota borbe za opstanak, što su je vodili njihovi sunarodnjaci, i on je kao i drugi (npr. Vetranović i Sasin) otvoreno pokazao da osjeća, živi i doživljava u širem, narodnom okviru.

S obzirom na svoj književno-pjesnički postupak Zlatariću je u skladu sa suvremenom poetikom jasno da bez obzira na tuđi predložak stvara svoje vlastito književno djelo. Ipak, taj tuđi predložak Zlatarić ima na umu i dobro zna da je njegovo djelo jedan vid nečega što je na drugi način negdje već postojalo. Zato će i on taj svoj postupak označiti slično kao i drugi suvremeni hrvatski pjesnici. On je, kaže Zlatarić za svoje prevođenje, odlučio „učiniti Hrvacku Grkinju Elektru Sofoklovu”, iskazavši time isti odnos prema svom poslu kao Hanibal Lucić koji je Ovidijevu pjesmu „z latinske odiće svukši u našu harvačku priobukal”, ili Marko Marulić koji je tuđu (samo) priču složio „u versih harvački”.

3. Od postanka pastorale alegorija je bila njezin temeljni unutrašnji kvalitet, uzrok velike slave i popularnosti ove vrste kroz stoljeća. Upravo alegorija je bila ona koja je pastorali osigurala tako uspješan i dugotrajan život. Ona je sastavni dio pastoralne ideje i književne strukture i ne može se izdvojiti iz pastoralnog pjesničkog djela, čak ni na onaj način kako se to mogu pojedinosti iz uvodnih posveta djela. Ipak, pastoralna alegorija ima neke kvalitete koje joj omogućuju stanovitu posebnost i individualnost u konceptu i strukturi pastoralnog djela. Kao kostur ili osnova ona okuplja pastoralne pjesničke funkcije i iskaze, ali pri tome trajno zadržava i očituje i svoj kvalitet.

Upravo alegorija je u mnogome označila i uvjetovala život i napredak i hrvatske pastore. Od početka pa sve do pastoralne deklinacije u 17. stoljeću alegorija je u hrvatskoj pastorali bila onaj čimbenik koji je toj književnoj grani osigurao vitalnost i književno-umjetnički kvalitet. Odvajanje i udaljavanje od konvencionalnog vlasteosko-dvorskog karaktera antičke i talijanske pastoralne alegorije, jedna je od bitnih i fundamentalnih oznaka hrvatske pastore. Domaća alegorija osigurala je hrvatskoj pastorali karakter živog književnog subjekta. U tom odvajanju od konvencije obraćanje hrvatskih autora prema fenomenu narodnog, prema svojoj dubravi, Zemlji, baščini i planini, zaslužuje stoga maksimalnu pozornost. Pored ostalog to odvajanje od klasno-adulatorskog, a približavanje rodoljubno-narodnom kvalitetu podaje hrvatskoj alegoriji i pastorali općenito i posebno humanističko obilježje.

Dva primjera iz života hrvatske pastore to će jasno pokazati.

Petar Zoranić i Mavro Vetranović dva su pionira i dva veoma značajna autora hrvatske pastore. Osim što su napisali djela visokog umjetničkog dometa i djela označena visokim razvojem vrste (roman, drama), ovi su autori značajni i po tome što su upravo oni pastoralnu alegoriju svojih djela sigurno odvojili od njezinih starih klasičnih i konvencionalnih

putova i usmjerili je novim i osobitim stazama, naglašeno originalnim i svojevrsnim. Namjesto alegorijsko-adulatorskog odnosa prema mogućnicima, Zoranić i Vetranović hrvatsku pastoralnu alegoriju jasno usmjeruju u pravcu emotivno-ponesenog odnosa prema svojoj domovini. Pastirski prostor i pastirska logika u njihovim djelima poistovječeni su s domovinom, odnosno sudbinom koju domovina proživljava.

Alegoriju svog pastoralnog romana Zoranić je najavio u već spomenutoj posveti svog djela. Tamo je jasno najavio motiv koji ga je potakao na pisanje, a i koprenu kojom će se poslužiti da svoju misao i alegoriju prikrije. Svoga plana Zoranić se držao u cijelosti. Opisuje susrete i razgovore s pastirima, priča o klasičnim prijetvorima i donosi obilje reminiscencija iz lektire, ali temeljni alegorijski smisao svojih planina nijednog trenutka nije zaboravio. Štaviše, upravo izraziti i jasni rodoljubni smisao susreta i događaja u planinama daje glavni ugođaj i znak Zoranićevu djelu.

Zoranićev alegorijski smisao očituje se na dva plana: kao prvo, iz opisa života pastira u planinama i iz razgovora među njima doznajemo za očajno stanje domovine pod strašnim napadima osvajača s istoka (rasuta baščina), i kao drugo: Domovina je tužna i zbog toga jer je zapuštena i napuštena i od svojih sinova. Vraćajući se na početnu temu, istaknutu već u posveti, Zoranić u XX. poglavlju u središte planina organizira susret muza-vila u kojemu se ponovno susreće vila Hrvatica, pa sad u živoj, stvarnoj, slikovitoj i uvjerljivoj slici opisuje stanje o kojemu je govorio na početku. Pastoralna slika siromašne vile-pastirice (Hrvatice) odaje stanje siromašne hrvatske književnosti i Zoraniću nije preostalo drugo nego da uzdahne: „Ah, nepomnjo i nehaju jezika hrvackoga”. Taj usklik finalni je i sasvim jasan akord i inače jasne i otvorene Zoranićeve pastoralne alegorije.

Sasvim na drugi način, u drugom kontekstu i na drugom kraju svoj narodni hrvatski pastoralno-allegorijski okvir iskazuje i određuje najpoznatiji dubrovački pjesnik stoljeća Mavro Vetranović. Učinio je to u pastoralnoj sceni „Lovac i vila”. Lovac-vlašić uhvatio je vilu, svezao ju je i doveo u Dubrovnik da je proda. Vila naravno tuguje, nariče, traži milost i pomoć. Na pastoralnoj sceni koja se, eto, zamišlja u Dubrovniku Vetranović u trokutu: vlašić-vila i Dubrovnik, pronalazi idealnu prigodu da progovori o svom gradu. Želeći se umiliti Dubrovčanima, vila opširno i uvjerljivo priča sve što „zna” o Dubrovniku, o njegovoj moći, slavi, ugledu i bogatstvu. To je grad u kojemu je život lijep, kojega svi poštuju, vole i cijene i ona bi, ako već mora mijenjati svoj dosadašnji život u slobodi, pristala jedino da ostane ovdje, u Dubrovniku, da bude u službi dubrovačkoga Kneza. I sam vlašić kad je čuo što vila kaže odluči svoj plijen pokloniti tako uglednom i moćnom gospodinu kakav je knez Dubrovnik.

Očito je dakle da je sukob i problem u svojoj sceni Vetranović organizirao i iskoristio da nešto kaže o Dubrovniku. U središtu jednog klasičnog pastoralnog čina (zarobljavanje vile-nimfe) nalazi se prigoda da se slavi i hvali Dubrovnik. Vila to čini opširno i potanko, a zatim kao posebno važan podatak i argument velike težine kaže vila:

*Još neka da znate po svijetu svak pravi,
da ste sve Dalmate natekli u slavi;
ne samo Dalmate, gospodo pridraga,
neg još sve Hrvate skupivši jednaga.*

Opet je, dakle, u djelu jednog starog hrvatskog pjesnika došlo do tipične humanističke želje za kompariranjem i isticanjem u kojemu se jasno razabire gradacija i u njoj po unu-

tarnjem i logičnom rasporedu put postepenog širenja prirodne pripadnosti: od Dubrovnika na Dalmaciju, pa onda na širu cjelinu, Hrvatsku (kasnije će to, u Gundulićevoj „Dubravci” učiniti ribar). U tim svojim relacijama Dubrovnik je dakako opet najbolji, najprvi i najuspješniji. Dubrovačkom rodoljubu u 16. stoljeću hrvatski je okvir posljednja kružnica njegova pogleda, posljednja točka njegove mjere i ogledavanja. Čak i onda kad hrvatski humanistički i renesansni pjesnici kao oznaku svog entiteta budu upotrebljavali i druge atribute (npr. ilirski, slavenski), činit će to uvijek sa svojih domaćih pozicija, pri čemu će ti atributi redovito značiti jedno te isto. Indikativni su u tom pogledu učeni humanisti koji su istovremeno Croatae, Slavi, (Schiavoni), Illyrici i Dalmatae.

Određen poetikom vrste i oblika narodni je atribut, dakle, u hrvatskih renesansnih pjesnika nužno bio ograničen na stanovita mjesta i relacije, koje se po logici pružaju iz odnosnih mjesta. Ipak, u skladu s već istaknutom totalnom domaćom motiviranošću hrvatske renesansne književnosti, u nekim je djelima, unatoč njihova univerzalnog karaktera, moglo doći i do pojave narodnog atributa. Nije došlo naprosto zbog toga što to i nije neophodno, a ponegdje je narodni atribut u skladu sa stilom odnosne vrste pronašao i „prikladnu” zamjenu. Takav je npr. slučaj u Držićevu „Dundu Maroju” gdje se ljudi s istočne obale Jadrana, a našavši se u stranom svijetu, od toga svijeta razlikuju nazivima: Dalmatinka, Šćavaša, Raguzeo, Schiavina, a najčešće kao našijenci. Našijenac je i Gulisav Hrvat, „junak” i specijalni emisar grofa Tudeška koji je došao iz daleke sjeverne Hrvatske, odnosno iz tudeške zemlje. Teorijski govoreći mogao se u Držićevu „Dundu Maroju” (kao npr. u Danteovoj „Komediji”) za sve goste s istočne jadranske obale pojaviti i jedinstveni atribut (hrvatski, Hrvatska), ali su za stil, razinu i ugođaj, dakle za poetiku renesansne komedije bili prikladniji atributi koje je veliki majstor ugođaja i scene i upotrijebio.

Poseban aspekt uočavanja pojave narodnog atributa u hrvatskoj renesansnoj književnosti bio bi onaj koji bi pojavi želio utvrditi korijene i genezu u cijelosti. U ovom članku riječ je samo o prvom, plošnom aspektu, o tome da se pojava primijeti. Ipak, nužno je, kao zaključak, reći još jednu napomenu.

Narodni atribut koji je po prirodi stvari svoj život i javljanje počeo nakon doseljenja i oblikovanja vlastite državnosti do posebnog izražaja došao je u kompleksu glagoljaštva, a kao formalna nominalna i stvarna obrambena protuteža agresivnom romansko-latinском svijetu. Ostavši rano bez države, a očitujući prirodni poticaj za trajanjem i postojanjem, hrvatski se atribut okupio oko jezika, pisma i književnosti pa tako od početka stekao naglašeni karakter kulturne individualnosti, prirodne emancipacije i prirodne želje za postojanjem. Bez ikakve primjese presizanja u tuđe, nosioci tog atributa taj karakter obične želje za postojanjem očitovat će i u idućim stoljećima, uvijek živeći u složnoj obiteljskoj zajednici s drugim po prirodi „širim” atributima ilirskim i slavenskim. U 16. stoljeću u vrijeme potpune političke depresije i u vrijeme teške narodne borbe za opstanak, hrvatski će atribut, kao i drugi, srodni mu atributi, prirodno zadržati isti karakter i trajati u sferama kulturnog obzorja pa će, vidjeli smo, naglašeno i dosljedno označavati krajnji kulturni domet i okvir pothvata u domaćih književnika. Bit će to atribut koji će već onda jasno označiti kulturni okvir što se oblikovao na istočnoj obali Jadrana. Izgubivši kvalitet političke i državne organizacije (gdje će prevladati atribut ugarski) ostao je i živio tamo gdje je trebalo naći znak jednog dubljeg, narodnog postojanja (jezik to je narod). U književno-rodoljubnoj i pjesnički-slavnoj težnji k preciznosti pjesnici su u sta-

novitim prigodama svoj atribut i upotrijebili. Taj atribut nosili su, dakako, u svestranoj duhovnoj i materijalnoj osnovi svoga književnog čina pa ga prigodno i spominju.

Spomen narodnog atributa u renesansnim vremenima treba, dakako, dovesti i u svezu s novim vremenima kad u komunama sve više do izražaja dolazi i novi građanski društveni kvalitet. Tradicija je još uvijek prisutna, plemstvo ljubomorno čuva svoje pozicije, ali je prodor građanstva i građanskog koncepta pomogao da se kulturno-jezična vizija jednog subjekta snjesti i u narodni okvir. Sagledavanju tog okvira piscima u dalmatinskim komunama nije smetala čak ni činjenica što su bili odijeljeni državnim granicama. Tu činjenicu u svojim odnosima hrvatski renesansni pjesnici naprosto su ignorirali.

Dakako, moglo se je dogoditi, kao što se je u mnogim elementima humanističko-renesansnog vrsnog sustava i dogodilo, da se narodni atribut izričito i ne spomene. To, međutim, za naš suvremeni znanstveno-historijski postupak ne bi ništa značilo. U književnom stvaranju humanističko-renesansne poetike, u sklopu složene zajednice s drugim narodima (Mađžari), u feudalnom sistemu narodni atribut u književnom stvaranju nije bio neophodan, ili se javljao u drugim prilikama (npr. u govorima hrvatskih predstavnika na savjetovanjima o borbi s Turcima). Javlja se na razinama koje su kulturnim djelatnicima preostale, na razini kulture i književnosti, što je od glagoljaša pa dalje tijekom stoljeća imalo izraziti humanistički karakter i u sklopu narodne egzistencije redovito bilo znak kulturnog odnosa i okvira.

Kao kvalitet, izraz i „argument-podatak” o stanovitoj narodnoj pripadnosti odnosnih kulturnih djela i tekovina, mjerodavni su i jasni drugi, dublji i fundamentalni znakovi i slojevi odnosnog naroda i odnosne kulture. Spomen atributa samo je plošni izraz kulturnog subjekta što se u humanizmu i renesansi na novim razinama oblikovao i iskazivao na istočnoj obali Jadrana.

S a ž e t a k

Rafo Bogišić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 808.62(091):001.4, izvorni znanstveni članak primljen za tisak 9. lipnja 1986.

Ethnic Adjective in the Works of Croatian Renaissance Poets

The ethnic attribute ("Croatian") in Croatian Renaissance Poetry occurs on the occasions and the genres where this is in harmony with the poetics of the phenomenon. The texts in question were occasional poems, dedications – forewords and pastorals. The ethnic attribute in Croatian Renaissance Literature occurs as a continuation of the vigorous cultural and literary individuality of Glagolitism, but also as an expression of the natural links among the literary people of individual urban settlements and regions.